

АНАЛИ

ИЗВЕШТАЈ: 23. МЕЂУНАРОДНИ ФЕСТИВАЛ ЕТНОЛОШКОГ ФИЛМА

Међународни фестивал етнолошког филма већ годинама усмерава своје програме ка новим групама стваралаца и проширује поље у коме настаје корпус тема и садржаја дефинисаних путем филмског медија, притом уважавајући улогу нових технологија и инструмената у обликовању најпре документарног, потом у ширем смислу истраживачког, а напоследку и ауторског приступа. Програми 23. Фестивала стога су били усмерени ка „човеку у времену и времену у човеку“, што се једноставно препознавало у широком спектру културних феномена којима су се филмови бавили. У питању су индивидуално, друштвено, културно и цивилизацијски условљена преиспитивања и поруке повезане с јасним или скривеним односима учесника у филмовима, потом, поруке и преиспитивања повезане с филмским ауторима као културним посматрачима и тумачима, а напоследку и с нама који представљамо шире окружење, које то вреднује на свој начин. У широкој лепези филмова одабраних у конкуренцији, тематски и садржајно била су заступљена остварења које се баве свакодневицом, сукобима савременог и традиционалног, те културним политикама и политикама у култури. Репрезентована су и савремена читања митова, митологија и оностраног, те културолошки све значајнија питања о статусу особа с инвалидитетом.

Традиција укључивања нових циљних група у рад фестивала настављена је и на 23. Фестивалу путем својеврсног „фестивала у фестивалу“, тачније, у оквиру посебних програма „Фестивала плус“. У питању су пројекције филмова Студентског програма и Округли сто „Развој самосталне студентске продукције антрополошког филма“, који је требало да окупи све заинтересоване за дискусију о (не)могућностима студентске продукције, условима рада и поседовања опреме за снимање, и свим другим проблемима с којима се студенти сусрећу при истраживању. Други одељак „Фестивала плус“ сачињавале су пројекције филмова из категорије ИД-3мин – такмичарског програма који је осмишљен тако да укључи остварења снимљена мобилним телефонима, овај пут под слоганом „Идентифилмуј се ... у стварном свету традиције око тебе“.

Посебни програми осмишљени су под називима „Музеалци у свету етнолошког филма – Источна Србија“, у оквиру кога су приказани награђивани и остали филмови аутора запослених у музејима Источне Србије. Поред тога, приказани су филмови из продукције NUR-Filmgruppe из Magdeburga (Немачка). То је употпуњено Округлим столом фестивала под називом „Улога и значај филмског медија у очувању културног наслеђа – од записа до аутор-

ског става“, на коме се развила плодна дискусија о томе како спектар тема и проблематике, као и различите методологије и модели креирања филмског доживљаја, могу у мањем или ширем обиму бити контекстуализовани у свеобухватне процесе који доприносе документовању и заштити свих врста културних сведочанстава, а поготово очувању и одрживости живог културног наслеђа.

Каталог фестивала издат је двојезично и, поред филмографије свих програма, укључује ауторске текстове „Први светски рат – филмска снимања“, „Поглед искоса: утисци члана Селекционе комисије“ и „Етнолог музеалац у свету покретних слика“. Први текст, аутора Саше Ердџановића из Југословенске кинотеке, показује како давна ратна снимања с почетка века филмске уметности свеједно садрже и анрополошки аспект. На тај начин, и уз пројекцију документарних филмова из Првог светског рата, која је укључена у церемонију отварања, фестивал се повезао с јубилејем стогодишњице од почетка Великог рата. Текст Владимира Анђелковића, председника Центра аматерског филма Србије, износи виђење фестивала једног од овогодишњих учесника у креирању његових порука, те ставове о томе шта треба учинити да следећа фестивалска издања буду још боља. На послетку, иако не мање битан, текст „Етнолог музеалац...“, Данице Токић, етнолошкиње и музејске саветнице у Народном музеју Пожаревац, говори о личним искуствима у стварању етнолошких филмова, која су притом контекстуализована у оквиру досадашњих значајних напора других филмских аутора – српских етнолога запослених у музејима. Овај текст посебно треба истаћи јер истиче потребу за превазилажењем тренутног споредног статуса домаћег филма на фестивалу, а то је један од превасходних циљева следећих фестивала.

Основни програми, гледано из угла селекционе комисије, представљају један од могућих погледа на остварења овогодишње продукције етнолошких филмова, која су пријављена за фестивал.¹ Председник селекционе комисије наглашава: „Образовна, професионална и шире искуствена вокација којој припадам као продуцент и филмски радник, окренут превасходно документарном, посебно аматерском филму – притом наглашена чињеницом да су селекционе комисије Међународног фестивала етнолошког филма до данас често бивале сачињене и претежно окренуте филмским стручњацима у односу на чланове етнологе или антропологе, конкретно за ову годину Арса Јовановић и ја – и усаглашени ставови сва три члана комисије, још једном указују на то како је свакодневица савремене цивилизације у сваком домену постала валидном темом и садржајем за специфичну подврсту документарног филма – етнолошки филм. Надаље у том правцу, дуг је пут фестивала од првобитних реконструкција тзв. традиционалног, народног живота, и усмерења стваралаца ка представљању свакодневице и ритуализација

¹ Како би Извештај о 23. Фестивалу представио свеобухватан увид у садржај и структуру иницијалних промена које су усмерене ка планираној редефиницији фестивалске мисије и визије, текст који следи настао је на основу каталога 23. Фестивала „Погледа искоса:...“.

заједница које више не постоје у репрезентованом облику и садржају, до данашњег превасходно антрополошког, и самим тим свеобухватнијег, дискурса о живом свету око нас.“

Фактографски гледано, пропозиције фестивала на основу којих су кандидати за фестивалске програме стигли до селекционе комисије, условиле су да буде прихваћено укупно 86 филмова, и то 71 филм из иностранства и 15 аутора из Србије, у укупном трајању од око 90 сати. Пријаве из бројних држава пружиле су селекционој комисији прилику да стекне увид у један од могућих пресека документарне продукције етнолошког филма са свих континената, што у сваком случају говори о значају фестивала и његовом месту у свету. После свестране дискусије и уважавања мишљења свих чланова, селекциона комисија одабрала је за такмичарски програм 24 филма у трајању од 22 сата, а за информативне пројекције 11 филмова у трајању од 8 сати. Из угла продукције, постоји више начина на који се филмови могу разврстати: према трајању, које је варирало од 5 до 123 минута; према броју сарадника у креативном тиму, који се креће од „самопродукције“ једног човека и долази до великих продукцијских кућа и телевизијских редакција; напослетку, и по стручном и научном кредибилитету факултетских институција и универзитета укључених у процес настанка филма, које могу бити и Академија наука и уметности. Тематску и садржајну разноврсност филмских остварења која су предложена селекционој комисији изузетно је тешко генерализовати или разврстати у јасне целине, и тешко је, исто тако, образложити је у неколико реченица.² Уколико се укратко осврнемо на филмове који су оставили најјачи утисак на комисију, можемо истаћи следеће:

- Белгијско-еквадорска копродукција *Песма цвећа*, која упечатљивим сликама говори о борби амазонског племена у Еквадору против петрохемијских компанија, које им отимају и уништавају земљу, вековно власништво и станиште племена. Поглавица је ожењен Белгијанком, и уз њену помоћ и користећи интернет, али и обраћањем јужноамеричком суду за људска права, годинама се одупиру међународном капиталу и држави Еквадор. Племе верује да свако дрво и свака биљка има свог духа и одлучује да своју свету територију обележе и ограде сађењем дрвећа, које ће цветовима у свим бојама бити видљиво и с неба и са земље.
- *Цветанка* (Tzvetanka), бугарско-шведска копродукција, биографски је филм о Цветанки Василевој Гошевој (1926–2009), лекарки рођеној у Ћустендилу, која је цео живот провела у Бугарској – од капиталистичке монархије, преко рата и комунизма, до капиталистичке републике. Мирног тока и лаганог темпа, одлично снимљен и режиран, филм као да говори о судбини жене из Србије.
- *Да ли верујеш у љубав* (Do You Believe in Love) јесте филм из Израела о непокретној жени – проводацијки која се специјализовала за

²За све филмове из програма фестивала погледати <http://www.etnofilm.org/katalog.html>

налажење партнера људима с посебним потребама. Необичан, деликатан, али зналачки урађен филм с јасном поруком о праву свих на живот и љубав.

- Француски филм *Срећа ... обећана земља* јесте ауторски филм о пешачању с краја на крај Француске и разговорима с различитим људима на које аутор наилази успут. У филму се нижу спонтане изјаве о основним питањима људске егзистенције. Стога, можемо само похвалити аутора који је успео да направи овакав филм.
- Филм *Земље труба* из Сједињених Америчких Држава занимљив је зато што нам показује америчко гледање на трубачке оркестре и феномен Гуче, кроз причу о америчком дувачком оркестру Златне усне (*Golden Lips*), њиховом настанку и доласку у Србију и Гучу.
- *Пустоод* приказује детаљно, од рођења до смрти, животни пут Христифора Црниловића, изузетне личности наше културе и етнологије. Сликара, учесник Првог светског рата, професор у Скопљу, предани и страствени сакупљач народног блага у родном Власотинцу и околини, и на Косову, неосновано је важио за особењака. С подозрењем су на њега гледали и пре и после Другог светског рата. Снимљен уз помоћ његове породице, овај филм нас подсећа на заборављену личност којом би се свака земља поносила.
- *Погребник* је савремена прича о младом човеку који ради у породичном међународном предузећу за погребне услуге. Он често путује од западне Европе до Србије и натраг, а тај посао почиње да му смета. Ретко обрађивана тема, рађена по добром сценарију, вешто снимљена и мудро режирана. Неколико упечатљивих сцена доприносе да овај филм дуго остане у сећању.

Избор филмова за које је селекциона комисија сматрала да се посебно издвајају од осталих, између осталог, оставља простор за својеврсни поглед „изнутра“, који ми је омогућен креирањем основних програма фестивала. Тај поглед стоји на супрот погледу из „спољашње“ позиције, који сам имао у односу на програме досадашњих фестивала, и које сам формирао на основу личних ставова као један од представника стручне публике. На првом месту, у питању је чињеница да су пријављени филмови који не долазе из Србије у односу пет према једном домаћем остварењу, што у сваком случају, и по квалитету и квантитету, условљава неку врсту обезвређивања значајнијег статуса домаћих остварења у конкуренцији. Усмеривши се надаље ка очигледно актуелизованом проблему домаћег етнолошког филма на фестивалу, у корпусу домаћих остварења пријављених за фестивал јасно се читава нека врста продукционе поларизације настале због потпуног одсуства било какве професионалне продукције у неким остварењима, те следствено томе неки аутори самостално потписују све категорије, што је у ранијем кључу сврставано у аматерску секцију. Закључак који се намеће, на основу дугогодишњег искуства у раду на аматерском филму, јесте да је технолошка револуција омогућила да

самостални ствараоци већ набавком довољно квалитетне камере и додатне опреме могу да учествују у настанку документарних забелешки. Потом, приступачни услови за монтажу и постпродукцију омогућавају им постизање техничког квалитета и критеријума који су неопходни за дефинисање филмских остварења, у овом случају етнолошких филмова, те их квалификују за потенцијално учешће на фестивалу. На другој страни, високо професионалне продукције на челу с Радио телевизијом Србије, затим мање, самосталне продукционе куће, као и регионалне и локалне ТВ-станице, временом су исказивале све мањи интерес за фестивалске програме. Опадање њиховог интересовања узроковано је тиме што ове куће нису довољно подстицане како критеријумима награђивања, тако и тиме што се програм фестивала удаљио од своје основне мисије бележења, документовања и аргументовања домаћег културног окружења, тиме што укључује све већи број светских остварења у конкуренцију, као и остале, пратеће програме.

Уколико би се поново у наредне фестивале укључио програм Аматерска секција, који је доскора био међу основнима, могуће је претпоставити како би неке од наведених дилема у критеријумима и одабиру биле позитивно разрешене. То би уз активну сарадњу и целогодишњу промоцију фестивала на локалним и регионалним ТВ-станицама, а најпре на Радио телевизији Србије, утицало на опоравак, тренутно споредног, статуса домаћег филма на фестивалу. И, на крају, уз све претходно наведено, изражени ставови се могу посматрати и као једноставан и искрен позив на гледање филмова на овогодишњем фестивалу. Продукцијски, скоро сви филмови су на високом нивоу и ту нема велике разлике, иако се примећује да су неки филмови из Србије продукцијски мање квалитетни од осталих. Уз друге могуће промене побољше, било би добро када би се више младих аутора бавило овом врстом филма. То се нарочито односи на домаће ауторе; наиме, сви аутори који су ове године били у конкуренцији су средовечни.

Након излагања о селекционој комисији, избору за програме, каталогу и осталим припремним пословима, као условима за коначну реализацију фестивала, у завршном делу Извештаја назначавам три одлуке жирија, на основу којих је фестивал заокружио свој ток. Стога, на првом месту истичем следеће. Међународни жири радио је у саставу: Адела Пеева, председница, Емилио дела Кјеза и Саша Срећковић, чланови. Већину одлука жирија је донео једногласно, што ипак не указује и на то како је њихов задатак био лак. Одлуке жирија су одразиле суштинске и комплексне карактеристике филмова, водећи истовремено рачуна о равнотежи између њихових етнографских и кинематографских квалитета. Уз одлуку да ниједан од филмова из званичне конкуренције не испуњава услове за Награду за допринос нематеријалном културном наслеђу, награђени су следећи филмови:

- Прву специјалну награду добио је филм *Свиње, шмишарке и други смртници* за изузетно снажну и ироничну причу о томе како се носимо с питањима живота и смрти. Овај филм духовите и концизне композиције прати свакодневни живот једног човека.

- Другу специјалну награду добио је филм *Неодољива жеља за брковима*, заснован на креативном приступу филму и коришћењу различитих техника и метода (анимација, архивски снимци, монтажа и звук).
- Најбољи домаћи филм је *Услуга чобанска*, у коме захваљујући ауторки и њеном искреном приступу откривамо универзалне вредности једноставног живљења. Кроз овај једноставан, али истанчан приказ у краткој форми, можемо доживети тежак живот обичних људи.
- Најбољи страни филм је *Срећа ... обећана земља*, узбудљиви друмски филм који приказује ауторово физичко и унутрашње путовање, које има за циљ да истражи сложеност једне сасвим обичне речи – *срећа*.
- Гран-при фестивала добио је филм *Да ли верујеш у љубав?* Према жирију, свако има право да воли и буде вољен, упркос физичким и другим недостацима. Иако Това, главна јунакиња, пориче постојање љубави, она сама својим деловањем рађа веру у њену неопходност.

Жири за доделу награда у категорији студентског филма чинили су проф. др Марина Симић, Ивана Тодоровић и Лазар Вељковић. Жири је одлучио да додели следеће награде на 23. Фестивалу:

- Награда за најбољи студентски филм, додељена је филму *Тамни месец*, због поетског обрађивања теме изолације и борбе народа Цоцил. Тема је обрађена преко портрета нативне песникиње Ангелине Сујул, која храбро живи своју свакодневицу. Кроз свакодневне и обичне ситуације, и интимни однос редитеља (камермана) и песникиње, филм дозвољава публици да постане део свакодневице у Чипасу, и увлачи нас у магију места и речи. Филм представља пажљиву реализацију свих постулата савременог етнографског филма – рефлексивност, непосредан однос према протагонистима филма – при томе обрађује значајне антрополошке теме другости (расе, класе и рода) на суптилан и ненаметљив начин, који гледаоцима омогућава да се саживе с приказаним светом.
- Посебно признање – специјална награда додељена је филму *Више од уметности*, због холистичког приступа проучавању и разумевању људи с посебним потребама, због приказивања значаја уметности у њиховом изражавању и свакодневном животу. Редитеља филма су искрено, топло и с хумором приступили карактерима, и повели публику у свет који је често маргинализован и далеко очију јавности.

Жири који је одлучивао о наградама за категорију ИД-Змин чинили су: проф. др Љиљана Гавриловић, Страхинја Савић и Јелена Савић. Жири је после свестраног разматрања одлучио да се филм *Свадба у махали*, на жалост, дисквалификује, јер не испуњава техничке пропозиције, тј. није снимљен мобилним телефоном. Жири је доделио следеће награде:

- Прва награда припала је филму *Традиција*, због тога што јасно показује један од непријатних аспеката наше свакодневице, или како сам аутор каже „традиционално одлагање смећа по путу, ливади

итд.“, и то ради с јасном ангажованом нотом – говори о потреби очувања и природног и културног окружења. Посебан квалитет филма је показивање да традиција није само нешто на шта треба или можемо да будемо поносни, него да постоје њени негативни видови, о којима се обично не говори.

- Друга награда је додељена филму *Бескрај*, због тога што је ауторка своју личну традицију преласка Бранковог моста ноћу и пешке, успешно повезала са ширим контекстом урбаног наслеђа – „Традиција је када доживљавам сваким својим кораком свој град“. Ауторка је личну традицију повезала и са успоменама генерација које су пре ње тај исти мост прелазиле на исти начин.
- Трећа награда је додељена филму *Традиционална примена батине*, а филм непосредно и духовито говори о негативним видовима традиције, у овом случају о примени насиља у васпитном процесу. Повезујући локално (шиба, ашов) и глобално (бејзбол палица, наношења штете по угледу на видео игре), он успева да покаже како се традиција „чува“ и у измењеним, глобализујућим условима.

Уз већ назначено, треба нагласити како су планирање, руковођење, организацију и реализацију 23. Фестивала обележиле значајне персоналне измене, што је, последично, довело до промена како у структурном домену, тако и у домену назначених и реализованих циљева. У том правцу, неизоставно треба нагласити како је конституисан нови савет фестивала, те како је на првој седници прихваћен предлог Статута, по коме је 23. Фестивал реализован.³ Надаље, измене у реализацији довеле су до тога да, током завршних припрема, свечаног отварања и целокупног програма фестивала, велики део планираних обавеза преузму и веома успешно обаве колегинице антрополошкиње, које нису стално запослене у музеју, и то: Милица Наумов као техничка уредница каталога и сарадница у односима са јавношћу, потом, Искра Беблер, као координаторка за рад жирија, и напослетку, али не и мање значајна, Невена Бороја, као координаторка за ИД-3мин програм. Колегинице су, уз основне послове, биле ангажоване и у техничкој и стручној реализацији свих програмских и ванпрограмских делатности 23. Фестивала.⁴ Посебан допринос у проширењу поља видљивости фестивала код најширих циљних група у тзв. „cyber“-простору интернет комуникације, дале су Милица Шевкушић, администраторка, и Мирјана Крагуљак, координаторка, које су рedefинисале садржај и функције сајта фестивала.

Марко Стојановић

³ О програмској и организационој шеми погледати <http://www.etnofilm.org/katalog.html>

⁴ Уз поменуте учеснице у реализацији, сматрам како неизоставно треба нагласити допринос колеге из музеја Саше Жаревца, који је уз основне задатке у техничкој реализацији, учествовао – захваљујући добром знању енглеског језика и вештинама у комуникацији – у анимацији гостију фестивала, чланова жирија, домаћих и страних аутора и учесника специјалних програма.